

Davron KOCHKAROV (*)

ORTA ASYA'DA DİNÎ DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNDE AHMET YESEVİ VE YESEVİLİĞİN RÖLÜ

öz

Türkistan'ın Sayram kasabasında doğmuş ve tasavvufi marifetleri Buhara muhitlerinde edinmiş olan Ahmet Yesevi (ö.562/1166) mutasavvıf, şair ve din âlimi olarak Türk dünyasının manevi hayatını etkilemiş nadir şahsiyetlerdendir. Ahmet Yesevi, Türk halkları arasında vahdetin sağlanmasına, şer'i çizgiden uzak kitlelere İslami hassasiyeti aşlamaya, nebevi sünnetin yaygınlaşmasına ve birlikte yaşam tecrübesinin tekâmülüne öncülük etmiştir. Bununla birlikte inandığı fikir ve düşünceleri hayatı boyunca yaşayan bir mürşitti. Allah'a ve peygamberlere büyük aşkla bağlı olduğu gibi ahlakın, vefanın ve doğruluk hasletlerini de ruhuna klavuz edinmiştir.

anahtar kelimeler

Orta Asya, Ahmet Yesevi, Dinî Düşünce.

The Role of Ahmet Yesevi in the Development of Religious in Central Asia

abstract

Ahmet Yesevi was born (562/1166) in Sayram in Turkistan. He was a great Turkish poet and sufi (Muslim mystic). Ahmet Yesevi, who learned sufistic virtues in Buhara city, was an important figure and influenced sipiritual life

of Turkish world. Ahmet Yesevi exerted a great effort for he development of mystical orders throughout the region. He pioneered for the solidarity of Turkish people on Islam and exerted effort for the spread of Islamic law and nubuvvet and also mentioned the importance of life experience. He was also a murshid who implemented his idea and thoughts to his real life. He was a true believer of Allah and his prophet. Ethic, honest and loyalty were his prinsiple in life.

keywords

Central Asia, Ahmet Yesevi, Religious Thought.

Giriş

Ahmet Yesevi, Allah sevgisinde erimiş ve bu sevginin motive edici gücü ile Orta Asya muhitine başta tebliğcilik olmak üzere, çeşitli hizmetlerde bulunmuş büyük bir sufüdür. Bizden önceki kuşakların bize bırakmış olduğu zengin, manevi ve edebi tasavvufi mirasa oldukça merak artmaktadır. Özellikle milletimizin maneviyatında silinmez iz bırakan büyük mutasavvif ediplerinin eserlerini okuyup öğrenmek eserlerini asıl manasıyla telkin etmek gerekmektedir. Dolayısıyla asırlardır Orta Asya ve Türk dünyasının maneviyatında yüksek makam elde etmiş ve hala devam eden mutasavvif Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı, eserleri ve düşüncesini inceleyip araştırmak geçmiş mirasımızı ihya etmede önem arz etmektedir.

Pîr-i Türkistan¹ (Attâr, 1984: 227), Hâce-i Türkistan gibi unvanlarla anılan Ahmet Yesevi'nin doğumu bugünkü Kazakistan'ın Çimkent şehri yakınlarında bulunan Sayram kasabası olmakla birlikte, doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat eserlerinden çıkarılan sonuca göre yetmiş üç yıl yaşadığı ve 1166 senesinde vefat ettiği göz önünde bulundurulursa, 1093 yılında doğduğu söylenebilir (Demirci, 1996: 383). Ancak Yusuf Hemadâni'ye (ö. 535/1140) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınırsa XI. asrın yarısında dünyaya geldiği de söylenebilir. Sayram kasabasının tanınmış şahsiyetlerinden olan babası, keramet ve menkıbeleriyle tanınan ve Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilen Şeyh İbrahim, annesi Ayşe Hatun'dur. (Eraslan, 1998: 80). Şeyh İbrahim ve Ayşe Hatun'dan bir diğer çocuğu Cevher-Şehnaz adlı kızıdır. Önce annesini, sonra da babasını kaybeden Ahmet Yesevi babası vefat ettiğinde yedi yaşında olduğundan bakım ve terbiyesiyle ablası ilgilenmiştir. Ahmet Yesevi daha küçükken, bilmediğimiz bir sebeple ablasıyla birlikte Yesi'ye² gelmiş ve oraya yerleşmiştir. Ahmet Yesevi ilk eğitimini kendisi altı yaşlarında iken vefatına kadar babası Şeyh İbrahim'den ve Sayram'ın önde gelen âlimi Şehabeddin İsficabi'den almıştır. (Bice, 2006: 19).

Ahmet Yesevi kendi manzum otobiyografisinde on bir yaşına kadar şu tasavvufi hallere ulaştığını söylemektedir:

1. Hz. Peygamber'den hurma³ (Bursevi, 1389: c. 5: 15) alması. Hz. Peygamber'den Arslan Baba vasıtasıyla ulaştırılan hurma remzî olarak ifade edilen bu manevî değerlerin Muhammedî ahlâk, Muhammedî irfan, ilâhî aşk ve marifet olduğu kendi hikmetlerindeki ifadelerden de anlaşılmaktadır (Tahrallı, 1989: 168).
2. Sapmış kişilere doğru yolu göstermesi
3. Taat ve ibadete yönelmesi
4. Oruca devam etmesi
5. Gece gündüz Allah'ı zikir etmesi
6. Haceliğe yani ilim adamı olmaya yönelmesi
7. Kulaklarına zikir nidası gelmesi (Cebecioğlu, 1998: 108).

Ahmet Yesevi'nin anlattığı bu tasavvufî tecrübeleri izah edebilmek için tasavvuf terminolojisine ihtiyaç vardır. Tasavvuftaki "veladet" doğum kavramı, talibin mürşide intisap etmesi ve tarikata girmesi şeklinde tanımlanır. İkinci doğum ise "veladet-i saniye", "manevi doğum" "veladeti maneviye" gibi isimlerle anılır. Hz. İsa'ya atfedilen bir ifade, insanın iki kere doğmadan melekût âlemine yükselmeyeceği kaydedilir. Birinci doğumda, madde âlemi ile bağ kuran insan, ikinci doğuşunda mânâ âlemi ile irtibat kurar (Cebecioğlu, 1998: 109).

Daha sonra ilim öğrenmek niyetiyle Buhara'ya⁴ (Köprülü, 1993, c1: 210) gelen Ahmet Yesevi, devrin ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından şeyh Yusuf Hemedani'ye intisap etmiştir. Ahmet Yesevi, Yusuf Hemedani'nin Buhara'da ya da diğer bir rivayete göre Semerkant'ta bulunduğu sırada, ona intisap ederek sülûk adabını zahir ve bâtın ilimlerini ondan öğrenerek ve belki de şeyhi ile beraber muhtelif memleketlerde dolaşmıştır. Bununla beraber, Yusuf Hemedani'nin en çok bulunduğu yer Merv idi. Yusuf Hemedani'nin Nakşî silsilesindeki yeri şu şekildedir. Hz. Peygamberimizden, Hz. Ebu Bekir, Selman-ı Farisi, Kasım b. Muhammed, Cafer-ı Sadık, Ebu Yezid Tayfur el-Bistami, Ebu'l Hasan Harakani, Ebu Ali Farmedî ve Yusuf Hemadani şeklinde silsile devam ediyor (Hanî, 1308: 90).

Ahmet Yesevi, mürşidi ve hocası Yusuf Hemedani'yi ilmi, fazlı ve takvasıyla kendisine bir mukteda yani yol gösterici bildi. Ahkâm-ı şer'iyeye bağlı, itizale düşman Türk hükümdarlarının hüküm sürdüğü bir devirde, hocası gibi şer'i ilimlerde büyük bir vukuf kazandı. İlim, züht ve takvasıyla o kadar tanındı. Ahmet Yesevi, Arap dili ilmini ve acem edebiyatını iyi bilmesine rağmen, müritlerine anlayabilecekleri bir dil ile hitap etmek mecburiyetini duymaktaydı. İran kültürü havzasında yaşayan sûfiler gibi Farsça yazacağına, o dönemdeki kullanılan Türkçeyi kullandı. Ahmet Yesevi atmış üç yaşına geldikten sonra geleneğe uyarak, tekkesinin bir tarafına üç arşın derinliğinde bir çilehane yaptırarak oraya çekildi. O yaştan sonra hayatının çoğunu yerin altında geçirmesinin

nedeni de Hz. Peygamber'in bu yaşta vefat etmesinden dolayıdır. Bu da Hz. Peygamber'e karşı duyulan sevgisinden kaynaklanmaktadır. Bu olayı da kendi eseri olan "Divanın" da belirtmektedir. Zannedildiğine göre bu çilehanede hayatı uzun sürmedi. Etrafında doksan dokuz bin müridin toplandığı rivayet edilse de bu kesretten kinaye olsa gerekir. Kesin olmamakla beraber yüz yirmi yaşına kadar yaşadığı ve 562/1167'de vefat ettiği bilinmektedir. Mezarını bulunduğu bölgede Ahmet Yesevi'nin mezarı civarına defnolanlara kıyamette şefaate edeceği inancı yaygın olduğu için, o bölgedeki insanlar cenazelerini türbe yakınlarına getirmekte ve oraya defnetmektedirler (Eraslan, TDV İslam Ansiklopedisi, 1980: 160). Ahmet Yesevi tıpkı mürşidi gibi, Hanefi mezhebinde bir fakih ve iyi bir şeriat âlimi idi. Bu özelliği nedeniyle daima şeriatla tarikatı kaynaştırmaktaydı.

1. Ahmet Yesevi'nin Edebi Kişiliği

Hayatının ilk devrelerinden son senelerine kadar kuvvetli ve samimi bir tasavvufi hayatı yaşamıştır. Ahmet Yesevi, Arapça ve Farsça lisanlarındaki tasavvufi eserlerini anlamayan Türkleri aydınlatma ve müritlerine tasavvufi hakikatleri takdir ve telkin maksadıyla şiir yazıyordu. Bu bakımdan, onun şiirlerinde her şeyden önce "tasavvufi bir mahiyet" bulunması son derece doğaldır. Onun tek hedefi, halkı irşat ve doğru yola sevk düşüncesidir. Tasvir ettiği dini menkıbeler, münacatlar, feryat ve istiğfarlar hep bu yüksek düşünceyle yazılmıştır. Erenlerin sözünü dinlemek, Kur'an ve hadis hükümlerine uymak, şeriatla tarikatı meczelemek, dünyaya fazla meyletmemek, riyazet ve mücadele yolunda olmak onun en çok tavsiye ettiği şeylerdendir. (Köprülü, 1993: 150).

Hanefi mezhebinden olduğu için, İmam-ı Azam ve diğer imamlar hakkında daima övgülerde bulunur. Tarikat yolunda züht ve riyazeti şiddetle benimser. Hakikat mertebesine erişmek için züht, takva, riyazet ve mücadele gereklidir derdi. Hak yolunda gitmek kolay değil, aşk yolu feyizli olmakla beraber sonsuz müşküller ile doludur diye anlatırdı. Ahmet Yesevi uzun süre Horasan, Şam ve Irakta dolaştığını, sonra Aslan Babayı arzulayıp öz şehri Türkistan'a geldiğini ve burada ölmek istediğini söylerken vatanından büyük muhabbet ve hararetle bahsedirdi.

Ahmet Yesevi hitap ettiği topluluğun fikir seviyesi ve ruh hallerini tamamen göz önünde bulundururdu. Halka daha çok şer'i ve ahlâkî bir takım meseleleri öğüt verici bir emir şeklinde tebliğ ederek, uhrevi saadet için mutlaka onlara bağlı kalmayı gereğini anlatmaya çalışırdı. Bunun yanında birçok talebe yetiştirdi. Eğitimlerini tamamlayan talebeleri çeşitli bölgelere giderek İslam'ını yayılmasına vesile olmuştur (Kara, 1990: 72). Dolayısıyla eseri "Divan-ı Hikmet" derin ve şairane bir tasavvuf eseri olmakla beraber, dini ve ahlâkî vakâ ve hikâye-

lerden, tarikat usûlüne ve sülûk adabına dair öğretici didaktik manzumelerden oluşan bir eserdir. Çevresine rağmen olmamış yaşadığı toplumla bütünleşmiş, köylü kentli herkesle diyalog kurabilmiş, basit bir göçebenin olduğu kadar, sultanlarında gönlünü kazanmıştır (Özköse, 2008: 80).

2. Hocaları

2.1. Arslan Baba

Arslan Baba hakkında menkıbeler dışında bilgi edinebileceğimiz tarihi olaylara sahip değiliz. Bir rivayete göre Ortarlı bir Türk dervişi olduğu bilinmektedir. Bazı rivayetlere göre de Arslan Baba siyah tenli bir Arap idi (Tayş, 1996: 54). Yaşar Ocak onun "Melametî-Kalenderî" olduğunu belirtmekte olup bu tespitini de bu bölgenin kendilerini "Kalenderî" olarak birçok Baba lakaplı sülûflerle dolu olmasına dayandırmaktadır (Ocak, 1992: 37).

Menkıbeye göre Arslan Baba o toplumun ileri gelenlerinden olup, dört yüz sene yaşadığına dair rivayetler bulunmaktadır. Arslan Baba'nın, Türkistan'a gelip Ahmet Yesevi'yi irşat etmesi bir manevi işarete dayanmaktadır. Başka bir rivayete göre de Ahmet Yesevi yirmi üç yaşında iken Arslan Baba vefat etmiş, Ahmet Yesevi ona on altı yıl hizmet etmiş ve Ortar'a⁵ (Kenjetay, 1999: 110-128) defnedilmiştir. Sonuç olarak Arslan Baba Yesevi'nin ilk hocası olup hikmetlerinde kendisinden çok faydalandığı anlaşılmaktadır.

2.2. Yusuf Hemedânî

Asıl adı Yakup Yusuf b. Eyyub ibn Yusuf b. el-Hasen Vehre olan Yusuf Hemedânî 1049 tarihinde doğmuştur. Hicri 460/1068 tarihinden sonra Bağdat'a giderek Şeyh Ebu İshak Şirazi'ye (ö.476/1083) intisap etmiştir. Yusuf Hemedânî hadis, fıkıh usulü ilimlerinde ileri düzeyde bir bilim adamı idi. İsfahan ve Semerkant'ta uzun süre hadis tahsil etmiş olup, Nizamiye medresesi gibi önemli bir yerde ders verecek kadar kariyer elde etmiştir. Hemedânî Sünnî itikada sıkı bağlı, Hanefî mezhebini benimsemiş bir zat olup ömrünü Allah yolunda harcayan büyük bir müşîd idi. İslam'ı yaymak için şehir şehir dolaşmış ve halkı irşada çağırmıştır (Türer, 1996: 219). Buhara'da bulunduğu sırada ve muhtemelen burada Ahmet Yesevi Yusuf Hemedânî ile görüşmüş olup kendisine intisap ederek üçüncü halifesi olma şerefine ermiştir (Köprülü, 1993: 51-53).

Hemedânî, bir rivayete göre her ayın başında Semerkant mollalarını çağırarak onlara şeriat sohbetleri yapmıştır. Ayrıca hasta ve yaralıları için ilaç hazırlayarak herkesin derdine dermen olmaya çalışmıştır. Türk ve Tacik halkına dinin esaslarını öğretmiştir. Ahmet Yesevi'nin yetişmesi sadece bu iki isimle sınırlı değildir. Ayrıca hikmetlerinde İbrahim Ethem (ö. 161/777), Şakiki Belhi (ö.

194/809), Ma'ruf-ı Kerhî (ö. 200/816), Bâyezid-i Bistâmi (ö. 261/875), Hallacı Mansur (ö. 309/921), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ve Şiblî (ö. 334/945) gibi mutasavvıflardan etkilendiği bununla beraber zengin bir muhteva kazandığı görülmektedir (Özköse, 2006: 16).

3. Ahmet Yesevi'nin Türk Tarihindeki Yeri

Ahmet Yesevi'nin Türk tarihindeki önemi, yalnız birkaç cilt tasavvufi manzumeler yazmış bir şair olmasından ibaret değildir. İslâmiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, Türkler arasında ilk defa tasavvuf mesleğini oluşturarak ve halkı irşâd ederek asırlarca hüküm sürmüş olmasındandır. Ondan önce Türkler arasında tasavvuf mesleğine girmiş şahsiyetler yok değildi. Fakat onlar, ya büyük İslam merkezlerinde acem kültürünün tesiri altında acemleşmişler veya yeni dinin umumlaşması için büyük Türk kitleleri arasına girerek unutulup gitmişlerdi. İçlerinden hiç biri kendinden sonra yaşayıp devam edebilecek kuvvetli bir şeyin tesirine vâkıf olamamıştır. Ama Ahmet Yesevi kuvvetli şahsiyetiyle Türkler arasında asırlarca devam eden büyük bir tarikat kurulmasına vesile olmuştur. Yeseviyye tarikatı, bir Türk tarafından ve Türkler arasında kurulmuş ilk tarikattir. Yesevilikte çeşitli kaynaklardan gelen çeşitli akidelerin kaynaşmasından hâsıl olan bir takım fikir ve telakkilere rastlanamaz. Tekkelerdeki eğitimi tamamlayan Yesevi dervişleri ise çeşitli bölgelere dağılarak kendileri gibi düşünenlerin çoğalması için çalışmışlardır. Moğol istilasından önünde kaçan Türklerle beraber Ahmet Yesevi dervişleri de XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlamıştır (Kara, 1990: 72).

3.1. İrşat Anlayışı

Ahmet Yesevi insanoğlunun kâh beşeri, kâh manevi yönüne hitap ederek, onları anlamaya, duymaya ve bilhassa kendi kendilerinin farkına varmaya çağırmıştır. O, bütün dervişliği ve mütevazılığı öğüt ve tavsiyelerini önce kendi benliğine yöneltmiş, ikaz ve irşat edilmeye en çok müstahak ve muhtaç olanın kendisi olduğunu ısrar etmiştir. İrşat anlayışını ilk önce kendinden başlama prensibiyle hareket ettiği için, sözleri etkili ve tavsiyeleri tutarlı olmuştur. İslami kimliği ile Ahmet Yesevi, o günün tarihi ve coğrafyası içinde kime efendi, kime kul olacağını bilmeyen şaşkın ve muzdarip halk kitlesinin yol göstericisi ve önderi olma özelliğini kazanmıştır (Gündüz, 1998: 189).

3.2. Yeseviyye Tarikatı

Yeseviyye tarikatı, şeriat-sünnet, tasavvuf ve Horasan Melamiliği olmak üzere üç temele dayanmaktadır. Yesevilikğin âdap ve erkân hakkındaki bilgilerimiz

bizzat Ahmet Yesevi'nin kaleme aldığı bize ulaşan hikmetlerinde, Farknâme risalesinde geçmektedir. Yesevi dervişi olan Hazinî'nin Ahmet Yesevi ve tarikatı hakkında kıymetli malumatı ihtiva eden Cevahiru'l-ebrar min emvacil-bihar adlı eserine dayanmaktadır. Yeseviyye tasavvuf okulu, hemen her yönü ile Türk kimliğini yansıtır. Prensiplerini Ahmet Yesevi'nin koyduğu Yesevilik, açık zikir kullanmayı, sülûk metodu olarak uygulaya gelmiştir. Yeseviyye, Bektaşilik ve Nakşibendîlik başta olmak üzere çok sayıda tasavvuf okulunu etkilemiştir. Ancak sülûk bakımından Ahmet Yesevi'ye mensup bulunan tarikatlar başlıca ikidir:

3.2.1. Nakşibendiyye:

Nakşibendîliğin Ahmet Yesevi ile alakalı sayılması tarikatın pir-i Şeyh Muhammed Bahauddin Nakşibendî'nin Yesevi şeyhlerinden şeyh Kasım ve Halil Atâ ile bir müddet beraber bulunarak onlardan feyiz almasından dolayıdır. Bahauddin Nakşibendî'nin manevi terbiyesi Abdulhalik Gucdivani'den almıştır. Bu yüzden kendisi Hâcegan silsilesindedir. (Eraslan, 1998:94). Dolayısıyla Nakşibendîlik, bir yandan şeyh Kasım ve Hali Ata vasıtasıyla Yesevilik tesirinde kalmakta, diğer taraftan Abdülhalik Gucdivani'nin yolunu devam ettirmektedir. Abdulhalik Gucduvani, Ahmet Yesevi'den sonra Yusuf Hemadani'nin halifesidir (Köprülü, 1993: 212). Bahauddin Nakşibendî'den sonra Nakşibendîlik, Maverâünnehir ve Horasan Türkleri arasında yaygınlık kazandı. Nakşibendîlik genel özellikleri bakımından Yesevilikten pek farkı bulunmamaktaydı. Daha sonra Nakşibendîliğin Orta Asya'ya kısa bir zamanda yayılmasını, Yeseviliğin hazırladığı zemine borçlu görmekteyiz (Buhari, 1328: 19-20).

3.2.2. Bektaşiyye:

Hacı Bektaş-ı Veli Osmanlılar'ın kuruluşundan önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş bir derviştir. Hiçbir şekilde herhangi bir tarikat kurmamıştır. Aslında şahsiyeti de böyle büyük bir tarikat kurmasına engeldir. Anadolu Türkleri arasında dinî kaynaşmalar Hicri VII. yüzyıldan başlayarak VIII- IX ve X. yüzyıllarda devam etmiştir. Çeşitli nitelikteki mezhep ve tarikatlar gibi, Bektaşî tarikatı da Hicri IX. yüzyılın ilk senelerinde gerçek manada teşekkül etmiş ve kendisine pîr olarak Hacı Bektaşî Veli'nin tarihi kişiliği unutulmuş ve halk arasında menkıbeleri teşekkül etmiştir (Köprülü, 1998: 110).

3.2.3. Yeseviyye Tarikatı'nın Esasları

1. Tevhidi esas alan tasavvuf anlayışı
2. Hz. Peygamberin sünnetine mutlak bağlılık

3. Şeriata dayanan tarikat
4. Riyazet ve mücahede
5. Halvet ve zikir (Eraslan, 1989: 94).

3.2.4. Ahmet Yesevi'nin Eseri Divan-ı Hikmet

Tasavvuf ıstılahı olarak hikmet, amel ve bilgi bütünleşmesinden meydana gelen ilmin adıdır. Hikmet, insanın gücü oranında afaktaki nesnelere hakikatini olduğu gibi bilip ona göre hareket etmesinden bahsedilen ilimdir. Bu ilim, tabii, riyazî ve ilahi olmak üzere üçe ayrılır. İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240) ise Fusûsu'l-hikem adlı eserinin bölüm başlıklarında kullandığı hikmet terimini, bütün peygamberlerin ve velilerin "Hakikat-ı Muhammediyye'den" tevarüs ettikleri, batınî miras ya da Hz. Peygamber'in müştakından tezahür ettiği ilim olarak tanımlamaktadır (Cebecioglu, 2004: 276).

Türk tasavvuf geleneğinde, tasavvufi şiirlere de hikmet denilmektedir. Bu minvalde Ahmet Yesevi'nin tasavvufi manzumelerini içine alan meşhur eserine "Divan-ı Hikmet" adı verilir. Hikmetlerin temelinde Ahmet Yesevi'nin inanç ve düşünceleri tarikatın esasları bulunmaktadır. Hikmetler, Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir (Eraslan, 1977: 45). Çünkü o manzumelerin hepsi ayrı ayrı bir hikmet içermektedir. Anadolu Türklerine göre bu tarz tasavvufi manzumelere nasıl "ilahi" adı veriliyorsa, Orta Asya Türklerine göre Ahmet Yesevi'nin o tarzda şiirler yazan diğer eserlerine ekseriyetle "hikmet" denilmektedir (el-Afifi, 2000: 69-71).

Sonuç olarak, Yeseviliğin yayılmasındaki başarısının esasını, Ahmet Yesevi'nin şahsiyetinden ziyade, kendisinden önce gelen mutasavvıfların zemin hazırlamasında aramak gerekir. Eğer bu sûfiler uzun yıllar gerekli şartları hazırlamamış olsaydı, onun başarısı bu kadar büyük olamazdı. Bu manada Ahmet Yesevi, Türkler arasında ilk tasavvuf mektebinin kurucusu olması ve Orta Asya topraklarında İslam'ın yayılmasına öncülük etmesi ile tanınmaktadır. Onun manevi neşvesi iki ayrı yolla günümüze kadar ulaştırılmıştır. Birisi yetiştirdiği talebeleri, diğeri ise dile getirdiği hikmetleridir. Ahmet Yesevi Orta Asya Türk edebiyatı üzerinde, büyük ve kuvvetli şahsiyeti ile asırlarca tesir icra etmiş ve tamamıyla kendisine mahsus bir şiir tarzı yaratmış önemli bir sûfidir.

Notlar

- (*) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
- 1 Türklerin İslam'ı kabulleri ile beraber Orta Asya'da başlayan erken sûflük geleneğini temsil ettiği için "Pir-i Türkistan" unvanıyla anılmıştır.
  - 2 Yesi, bugünkü adıyla Türkistan şehri Oğuz Han'ın hükümet merkezi olması dolayısıyla, Türk menkıbelerine karışmış meşhur bir yerdir. Bilhassa Hoca Ahmet Yesevi'nin bu şehre iza-

- fetle Yesevi lakabını alması Türk Dünyasındaki tarihi ehemmiyetini bir kat daha artırmıştır.
- 3 Tasavvuf, sembolik dile önem veren bir düşünce sistemidir. Buradaki hurma ifadesini de semzî olarak ele almamız gerekmektedir. Bu bağlamda “Hurma” kavramı kastedilen hurmanın maddesi değildir. Arslan Baba vasıtasıyla Hz. Peygamber’den doğrudan doğruya “emanet” olarak getirilip Ahmet Yesevi’ye verilen “manevi bir olgudur”. Bursevî örneğinde görüleceği üzere mutasavvıflar, Nahl süresinin 11. ayetinde geçen “hurma” kelimesine “işâri” (sembolik) bir anlam yükleyerek, bunu ilahi marifet ve hakikatler, mevhibeler, mânevî haller, olarak açıklamışlardır.
  - 4 Buhara o dönemlerde Karahanlılar Devleti tarafından yönetilen ilim merkezlerinden biriydi. Türkistan ve diğer İslam ülkelerinden gelen talebeler Buhara medreselerinde çeşitli İslâmî ilimler tahsil ediyorlardı. Şehre, zengin ve Hanefî mezhebinde olan bir aile hâkim durumdaydı.
  - 5 Ortar, Kazakista’nın güneyindeki bir kentin adıdır. Sırderya kıyısındaki Ortar’ın adı genelde Moğol felaketiyle anılır. Burası İslam dünyasının en büyük düşünürlerinden Farabi’nin doğduğu kenttir. Farab aslında bölgenin adıyla ve Ortar bu bölgenin merkeziydi. Cengizhan’ın yerle bir ettiği Ortar’ın kalıntıları geniş bir alana yayılmaktadır. Ortar bölgesi, arkeolojik kalıntıları orta çağ yerleşim yerleri ve sulama yapıları ile geniş bir bölgeyi kapsar.

Kaynaklar

- Algar, Hamdi (2009), “Nakşibendîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 32, ss. 335-340, Ankara: TDV Yayınları.
- Atmaca, Ali (2008), *Ahmet Yesevi’nin İnanç ve Düşünce Dünyası* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Attâr, Feriduddin (1984), *Tezkiretü’l-Evliya*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Buharî, Sahahuddin İbn Mubarek (1328), *Makamât-ı Muhammed Bahauddin Nakşibend*, s. 19-20, terc. Süleyman AZMî, İstanbul.
- Cebecioğlu, Ethem (1998), *Hoca Ahmet Yesevi*, Ankara: Yesevi Vakfı Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2004), *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Demirci, Mehmet (1996), *Türkistan Notları Yesevi Diyarında 6 Ay*, İstanbul.
- el-Afîfî, Ebu’l-Ala (2000), *Fusûsu’l-Hikem Okumaları İçin Anahtar et-Ta’likat ala Fusûsi’l-Hikem*, terc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Eraslan, Kemal (1998), “Ahmet Yesevi Maddesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul: TDV Yayınları.
- Eraslan, Kemal (1998), *Ahmet Yesevi ve Yesevîlik Bilgisi*, Ankara: Ahmet Yesevi Vakfı Yayınları.
- Gündüz, İrfan (1998), *Ahmet Yesevi’nin Tarikat ve İrşat Anlayışı*, Ankara: Ahmet Yesevi Vakfı Yayınları.
- Hânî, Abdulmecid b. Muhammed (1308), *el-Hadâiku’l-verdiyye fi hakâiki ecillâ’i en-Nakşibendîyye*, İstanbul.
- Kara, Mustafa (1980), *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul.
- Kenjatay, Dosay (1999), “Hoca Ahmet Yesevi Yaşadığı Devir Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 2, ss. 110-128.
- Köprülü, Fuad (1993), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), “Anadolu Türk Sufiliğinde Ahmet Yesevi Geleneğinin Teşekkülü”, *Milletlerarası Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

- Özköse, Kadir (2006), "Ahmet Yesevi ve Divan-ı Hikmet", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 16, Ankara.
- Özköse, Kadir (2008), *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Konya: Ensar Yayıncılık.
- Tahrallı, Mustafa (1998), *Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmeti'nde Dinî Tasavvufî Unsurlar*, Ankara: Ahmet Yesevi Vakfı Yayınları.
- Tayşı, M. Serhan (1996), *Ahmed-i Yesevi Hayatı-Eserleri-Fikirleri ve Tesirleri*, İstanbul.
- Tosun, Necdet (2002), *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri ve Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Türer, Osman (1996), *Hoca Ahmet Yesevi'nin Türk İslam Tarihindeki Yeri ve Tasavvufî Şahsiyeti*, İstanbul.